

Bruno Leoni

Autor: **Tomasz Kłosiński**

W istocie, wolność nie jest tylko pojęciem ekonomicznym czy politycznym, ale także, a może przede wszystkim, pojęciem prawnym, gdyż wiąże się z nim koniecznie cały kompleks konsekwencji prawnych.

O ile się nie mylę, więcej niż analogia łączy gospodarkę rynkową z prawem zwyczajowym, tak jak jest coś więcej niż analogia pomiędzy gospodarką centralnie planowaną a legislacją. Jeśli zauważy się, że gospodarka rynkowa odniosła sukces w Rzymie i w krajach anglosaskich w ramach prawa zwyczajowego, wniosek wydaje się oczywisty: to nie był zwykły zbieg okoliczności.

Ślepa akceptacja współczesnego prawnego punktu widzenia doprowadzi do stopniowego niszczenia indywidualnej wolności wyboru w polityce, jak i na rynku oraz w życiu prywatnym

-- Bruno Leoni

Biografia

Urodzony w Ankonie 26 kwietnia 1913 r., Bruno Leoni wiódł dynamiczne i nietuzinkowe życie jako uczyony, prawnik, handlowiec, filozof (zglobiający teorię prawa i państwa, nauki polityczne i ekonomię, jak i historię myśli politycznej), amator architekt i muzyk, koneser sztuki (szczególnie zafascynowany historią i sztuką starożytnych Chin), pasjonat gotowania (jak chyba większość Włochów), pilot-amator (zrobił licencję w Ameryce w czasie przerwy od dawania wykładów) oraz lingwista i poliglota władający biegle angielskim, francuskim, niemieckim i oczywiście swoim językiem ojczystym. Jednak przede wszystkim zasłynął jako obrońca zasad wolności osobistej, w które tak żarliwie wierzył.

Większość życia spędził w dwóch włoskich miastach: Turynie, gdzie mieszkał i pracował jako prawnik, oraz Pawii, gdzie nauczał na Uniwersytecie od 1945 roku. Był także związany więzami rodzinnymi i emocjonalnymi z Sardinia.

Bruno Leoni był studentem filozofa i prawnika Joela Solari, pełniąc również funkcję jego asystenta jako wolontariusz. Zaprzyjaźniony był także z historykiem i

politykiem, członkiem Włoskiej Partii Republikańskiej, [Luigim Firpo](#). Studiował z [Norberto Bobbio](#), ale nie darzyli się szczególną sympatią. Bobbio był zwolennikiem [kelsenowskiego normatywizmu](#), wierzył w prymat normy prawnej nad ludzkim zachowaniem — Leoni odwrotnie, uważał, że norma prawna powinna być kodyfikacją ludzkiego zachowania. Ich opozycja intelektualna nie przeszkadzała im zachować poprawnych stosunków między sobą — darzyli się szacunkiem. Bobbio utrzymywał z Leonim i jego żoną kontakt korespondencyjny.

W 1942 r. Leoni został profesorem nauki o państwie na Uniwersytecie w Pawii, ale wojna na kilka lat przerwała jego karierę akademicką. Podczas wojny był oficerem i członkiem A-Force, podziemnej organizacji współpracującej z alianckimi strukturami wywiadu, w której zajmował się ratowaniem żołnierzy, którzy uciekli z obozów jenieckich we Włoszech. Ocaliłszy wiele żyć personelu wojskowego aliantów w czasie niemieckiej okupacji północnych Włoch (1944), nie tylko został za swoją działalność odznaczony przez Brytyjczyków i otrzymał zegarek z napisem „Dla Bruna Leoni za dzielną służbę dla aliantów, 1945”, ale także zdobył dożgonną wdzięczność bardzo wielu osób. Gdy żona zapytała go o tamte wydarzenia, po prostu odpowiedział, że robił to dla wolności.

Po wojnie Bruno Leoni rozpoczął na dobre swoją karierę akademicką i w 1945 r. został profesorem teorii prawa oraz nauki o państwie na Uniwersytecie w Pawii. Sprawował także funkcję dziekana Wydziału Nauk Politycznych od 1948 do 1960 r. oraz dyrektora Instytutu Nauk Politycznych. W 1950 r. założył i do swojej śmierci redagował istniejący do dziś kwartalnik naukowy [Il Politico](#). Jako wybitny profesor prawa podróżował po całym świecie, wygłaszając wykłady — był profesorem wizytującym na uniwersytetach w Oksfordzie i Manchesterze w Anglii oraz w Virginii i Yale w USA.

Wkład w rozwój nauk społecznych we Włoszech, jaki wniósł kwartalnik *Il Politico* jest nie do przecenienia. Leoni swoim czasopismem wprowadził do włoskiej debaty politycznej i ekonomicznej wszystkie najważniejsze postaci klasycznego liberalizmu XX wieku.

Bruno Leoni, jako czynny prawnik, prowadził kancelarię w Turynie, gdzie mieszkał i gdzie zaangażowany był również w Centro di Studi Metodologici (Centrum Studiów Metodologicznych) w Piemencie, a następnie w Centro di Ricerca e Documentazione "Luigi Einaudi" (Centrum Badań i Dokumentacji "Luigi Einaudi"). Leoni znajdował także czas na publicystykę: pisał do gazet Mediolanu, w tym do dziennika gospodarczego [Il Sole 24 Ore](#).

W sierpniu 1967 roku, zastępując Friedricha Lutza, by później ustąpić Günterowi

Schmöldersowi, [został wybrany na prezesa Stowarzyszenia Mont Pelerin](#) podczas zjazdu w Vichy we Francji, co było ukoronowaniem wielu lat jego działalności jako sekretarz stowarzyszenia, któremu poświęcił wielką część swojego czasu i energii.

Leoni był silnie związany z zagranicą, szczególnie z USA. Swoją córkę wysłał do American School w Turynie. Był zupełnie nieznany we włoskiej filozofii prawa, będąc jednocześnie szeroko czytany i komentowany za granicą. Publikacja jego najbardziej znanego dzieła [Freedom and the Law](#) w 1961 r. sprawiła, że jego idee zaczęły się błyskawicznie rozprzestrzeniać na amerykańskich uniwersytetach.

Leoni utrzymywał kontakty z najważniejszymi XX-wiecznymi liberalnymi uczonymi. Córka Leoniego, Silvana Didi, dziennikarka telewizyjna stacji TG5, zapytana o to, jak się układały relacje Leoniego z [Friedrichem A. von Hayekiem](#) odpowiedziała: "Doskonale! Jak ze wszystkimi dobrymi Austriakami, w tym także z [Ludwigiem von Misesem](#) i [Ottonem von Habsburgiem](#). W moim domu pamiętam także [Miltona Friedmana](#) i jego żonę [Rose](#)". We [wspomnieniach Margit von Mises](#), żony Ludwiga von Misesa, można przeczytać, że Leoni był ich przyjacielem i że do głębi wstrząsnęła nią wiadomość, że został zamordowany.

Zmarł przedwcześnie, w tragicznych okolicznościach w nocy 21 listopada 1967 roku, pozostawiając żonę i córkę. Okoliczności jego śmierci były bardzo dziwne. Jak tłumaczyła jego córka, Leoni doradzał prawnie firmom członków swojej rodziny i przyjaciół. W jednej z tych firm odkrył, że manager okrada swojego pracodawcę. Udał się więc do tej osoby, aby mu powiedzieć, że zauważył brakujące środki i jeśli ich nie zwróci, to zgłosi sprawę na policję. Mężczyzna go zamordował. Leoni miał wtedy pięćdziesiąt cztery lata. Zmarł w szczycie kariery i mocy twórczych.

Dzieło

Prace Brunona Leoniego wraz ze wzruszającymi dowodami uznania jego przyjaciół i kolegów po fachu, zostały opublikowane w tomie zatytułowanym *Omaggio a Bruno Leoni* (wydany: Antonino Giuffrè, Mediolan, 1969), zebrane i zredagowane przez dr. Pasquale'a Scaramozzino, który jest także autorem kompletnego indeksu bibliograficznego wszystkich tekstów opublikowanych w [Il Politico](#). Książka ta jest świadectwem szerokiego zakresu zainteresowań i wyjątkowej erudycji uczonego. Mimo, że większość jego prac jest napisana po włosku, jego magnum opus – *Freedom and the Law* – została napisana po angielsku. Obecnie jest dostępna po angielsku (trzy wydania, w tym ostatnie: Liberty Fund 1991), włosku (*La libertà e la legge*, Liberilibri, 1995), hiszpańsku (drugie wydanie: *La libertad y la ley*, Segunda edición ampliada, Unión Editorial, 1995), francusku (*La liberté et le droit*, Philippe Charlotte,

2006) i czesku (*Právo a svoboda*, Martina Froněk, Liberální institut, 2007).

Publikacja *Freedom and the Law* jest pośrednim wynikiem jego spotkania z [Arthurem Kempem](#) we wrześniu 1957 roku na zjeździe Stowarzyszenia Mont Pelerin w St. Moritz w Szwajcarii. Obaj byli relatywnie nowymi członkami stowarzyszenia i obaj wygłaszali wykład na jednej z sekcji. Po powrocie do Stanów Zjednoczonych Kemp zaproponował swoim współpracownikom, aby zaprosić Leoniego do wygłoszenia wykładu na kongresie, który organizował na swojej uczelni. Kemp w latach 1954-1959 nadzorował sześć kongresów Institute on Freedom and Competitive Enterprise w Claremont Men's College, w Kalifornii. Celem kongresu było zaprezentowanie wykładów uniwersyteckich o ekonomii i naukach politycznych. Na każdy kongres było zapraszanych trzech wybitnych uczonych do zaprezentowania indywidualnej analizy wolności jako źródła ekonomicznych i politycznych zasad, analizy rozwoju mechanizmu wolnego rynku i jego funkcjonowania, oraz badań nad filozoficzną podstawą, charakterystyką, cnotami i defektami systemu prywatnej przedsiębiorczości. W zjazdach tych wzięło udział ok. 30 uczestników, w tym: profesorowie ekonomii, nauk politycznych, zarządzania, socjologii i historii, kilku uczonych prowadzących prace badawcze, pisarzy i dziekanów amerykańskich uczelni. W sumie ok. 190 osób wzięło udział w sześciu iteracjach kongresu, z 90 różnych uczelni położonych w 40 różnych stanach USA oraz z Kanady i Meksyku. Pośród wybitnych wykładowców, obok profesora Bruna Leoniego, wzięli udział także: [Armen A. Alchian](#), [Goetz A. Briefs](#), [Ronald H. Coase](#), Herrell F. De Graff, [Aaron Director](#), [Milton Friedman](#), [Friedrich A. von Hayek](#), Herbert Heaton, [John Jewkes](#), [Frank H. Knight](#), [Felix Morley](#), [Jacques L. Rueff](#), [David McCord Wright](#).

W celu poprawienia jakości w międzynarodowej komunikacji intelektualnej, jeśli tylko było to możliwe, na każdym kongresie przynajmniej jeden z wykładowców reprezentował europejską tradycję akademicką. Na piąty kongres, który odbył się między 15 a 28 czerwca 1958 r., został zaproszony Bruno Leoni, który zgodził się dołączyć m.in. do Milтона Friedmana i Friedricha A. von Hayeka i wygłosić swoje wykłady po angielsku z ręcznie napisanych notatek. Wykłady te zrodziły trzy wielkie książki: z notatek Hayeka powstała [Konstytucja Wolności](#), z notatek Friedmana [Kapitalizm i Wolność](#), a z notatek Leoniego *Freedom and the Law*. Większość wykładów i część dyskusji po nich zostały nagrane na magnetofonie. Na usilne prośby [Floyda Arthura Harpera](#) Kemp przygotował szkic *Freedom and the Law* na podstawie notatek i nagrań. Pomoc finansową otrzymał od William Volker Fund. Później profesjonalna redakcja dopełniła dzieła swoimi poprawkami. Oryginalne notatki, transkrypt oraz taśmy zostały zdeponowane w [Institute for Humane Studies](#).

Następnie zostały przeniesione do [George Mason University](#), a później do [Instytutu Hoovera](#) na Uniwersytecie w Stanford.

Wiele z tych przemówień dotyczyło cech, jakie dobre prawo powinno mieć — jak np. „pewność”; idea, że dobre prawo jest niezmienne, została wyrzucona już dawno temu przez okno legislacji. Leoni posiadał również solidną wiedzę z zakresu ekonomii — cytując [Ludzkie działanie](#) Ludwiga von Misesa dowodził, że jeżeli centralne planowanie nie może działać, to scentralizowana legislacja także nie. Pokazuje, że tak jak rynki są miejscami interakcji pomiędzy kupującymi i sprzedającymi, tak samo jest z prawem i wszystkimi sporami prawnymi. Leoni ukuł nawet termin „inflacja legislacyjna”, żeby opisać ten bałagan, który współczesna demokracja narzuca obywatelom niszcząc ład prawny.

Według wielu opinii, *Freedom and the Law* jest najmniej konwencjonalną i najbardziej ambitną ze wszystkich jego prac. Niesie nadzieję, że będzie mostem, jak ujął to Friedrich A. von Hayek, ponad „zatoką oddzielającą naukę prawa od teoretycznych nauk społecznych”. W dalszej części recenzji dzieła, Hayek napisał:

Być może bogactwo myśli, które zawiera ta książka, będzie w pełni widoczne tylko dla tych, którzy już pracują w podobnej dziedzinie. Bruno Leoni byłby ostatnim, który zaprzeczy, że ona tylko wskazuje drogę i że jeszcze wiele pracy czeka przed nasionami nowych idei, którymi tak bogato obsiane jest to dzieło, aby mogły kwitnąć dalej w całej swojej okazałości.

W swojej książce Leoni wyjaśnił, że nie może funkcjonować społeczeństwo bez zbioru ogólnych i abstrakcyjnych reguł rządzącym społeczeństwem. Abstrakcyjność i ogólność jest gwarancją zapobiegającą ograniczeniu wolności osobistej. Niektórzy twierdzą, że nikt, być może oprócz Hayeka, nie wyjaśnił tego zagadnienia tak dobrze. Myśl Leoniego zainspirowała Hayeka do twierdzenia, że prawo jest w rękach nie ustawodawcy, ale społeczeństwa. Leoni podkreśla w swoim dziele ważność prawa historycznego (rzymskiego *jus civile* oraz angielskiego *common law*) i jest bardzo krytyczny wobec współczesnej legislacji i idei, że prawo jest prostym wynikiem decyzji politycznej. Kolejnym istotnym wkładem Leoniego do myśli prawniczej jest teoria, zgodnie z którą prawo jest indywidualnym roszczeniem.

Zapomniane dziedzictwo

W latach powojennej odbudowy, podczas gdy we wszystkich krajach europejskich polityka gospodarcza była kształtowana przez etatystyczne idee, Bruno Leoni jako

jeden z nielicznych gotowych był do obrony zasad liberalizmu, jako jeden z nielicznych szedł pod prąd. Leoni krytykował logikę interwencji państwowej i chwalił racjonalność i zasadność działań oddolnych, będących rezultatem woli jednostek w wolnej, konkurencyjnej gospodarce. Ten wszechstronny uczony w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych był głównym propagatorem idei liberalnych we włoskiej kulturze.

Intelektualna podróż Brunona Leoniego byłaby zupełnie inna bez [Stowarzyszenia Mont Pelerin](#), w którym miał okazję zetknąć się z intelektualistami reprezentującymi szkołę myślenia obce dominującemu klimatowi intelektualnemu Włoch jego czasów. Przez wiele lat stowarzyszenie założone przez Hayeka było okazją do wymiany informacji i spostrzeżeń dla naukowców zakorzenionych w kulturze klasycznego liberalizmu. Gdyby jego studia nad teorią prawa były ograniczone do włoskiej debaty (ówcześnie w dużej mierze zdominowanej przez marksizm i pozytywizm), Leoni nie mógłby rozwijać swojej pracy i nie osiągnąłby takiej oryginalności, która wciąż inspiruje wielu badaczy czerpiących z jego refleksji.

Przez kilka dziesięcioleci prawie zapomniana we Włoszech myśl Leoniego nadal żyła poza granicami Włoch dzięki inicjatywom, książkom i artykułom jego amerykańskich przyjaciół, jak również dzięki zainteresowaniu jego pracami młodego pokolenia liberalnych uczonych. Po jego śmierci, Leoni na długo został prawie zapomniany, zwłaszcza we Włoszech. *Freedom and the Law* została przetłumaczona na język włoski więcej niż o trzydzieści lat za późno. Przez kilkadziesiąt lat, jego myślenie przyciągało więcej uwagi i zainteresowania z drugiej strony oceanu niż w jego kraju pochodzenia. Nie jest to zaskakujące, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że integralny indywidualizm Leoniego nie harmonizował się z dominującym nurtem kultury jego czasów, a często stawał do niej w opozycji. Bliżej mu było do tradycji obywatelskiej Stanów Zjednoczonych, a zwłaszcza tak głęboko zakorzenionych w ich kulturze politycznej tradycji wolnościowych. Autor *Freedom and the Law* jest przesiąknięty anglosaską kulturą, którą zgłębił i zasymilował przez bliskość obecności z niektórymi z największych uczonych liberalnej tradycji kulturalnej jego czasów.

We Włoszech, liberalna kultura przeniknięta była idealizmem [Benedetto Croce](#). Włosi nie rozumieli innowacyjnych idei Leoniego, podczas gdy w świecie anglosaskim był autorem popularnym w kręgach akademickich. Od czasów publikacji *Freedom and the Law*, tom ten zyskał szeroką sławę wśród amerykańskich studentów prawa i ekonomii w USA. W 1986 r. odbyły się dwie konferencje poświęcone książce zorganizowane przez [Liberty Fund](#) w Atlancie i Turynie. Jednak, mimo że dostrzeżony w kręgach akademickich, Leoni nie zajął takiej przestrzeni, na jaką zdecydowanie zasługiwał. Jego intuicje często były i nadal są prezentowane fragmentarycznie. Od

połowy lat dziewięćdziesiątych jednak sytuacja znacząco się zmieniła — przynajmniej we Włoszech. W dużej mierze nastąpiło to dzięki publikacji w języku włoskim *Freedom and the Law*. Uczeni różnych dziedzin z powrotem nawiązują do refleksji turyńskiego adwokata. Leoni we Włoszech stał się prawdziwym „odkryciem”, a Włosi w końcu uznali go za wybitnego myśliciela, okazując mu należne miejsce wśród największych naukowców społecznych XX wieku. Dziś we Włoszech myśl Leoniego nie jest już niesprawiedliwie uważana za uproszczoną wersję twórczości Friedricha A. von Hayeka i proste papugowanie jego prac. Dopiero w 1995 r. wydawca Canovaro (Liberilibri Macerata) opublikował włoskie tłumaczenie *Freedom and the Law*. Do tego czasu jego wpływ był wyraźniej odczuwany za granicą (zwłaszcza w USA). Dzięki zaangażowaniu [Leonarda Morlino](#) i [Raimonda Cubeddu](#) dorobek Leoniego zwrócił uwagę badaczy włoskich i ogółu społeczeństwa. We wstępie do włoskiego tłumaczenia książki, Raimondo Cubeddu wskazał na mit, który przedstawia państwo jako producenta ładu przy pomocy legislacji oraz ekonomicznego planowania i inżynierii społecznej. Mit, z którym Leoni walczył, obnażając teoretyczne słabości i polityczne ryzyko rozrośniętego aparatu legislacji. Niestety była to walka przegrana — [pozytywizm prawniczy](#) i [normatywizm Hansa Kelsena](#) zdominował włoską myśl prawniczą.

Ale czasy się zmieniają... Dziś gospodarka rynkowa jest akceptowana przez wiele osób o nastawieniu nieliberalnym, w tym nawet przez większość spadkobierców myśli socjalistycznej. Trzydzieści pięć lat po jego śmierci, Bruno Leoni ostatecznie zdobył należne mu miejsce wśród wybitnych przedstawicieli kultury politycznej i prawnej XX wieku, a jego wpływ rośnie na początku dwudziestego pierwszego wieku. Leoni wpłynął na postrzeganie prawa u takich wybitnych przedstawicieli [szkoły austriackiej](#) jak: [Ludwig von Mises](#), [Friedrich A. von Hayek](#) (ewolucjonizm prawny), [Murray N. Rothbard](#) (idea egzekutywy bez monopolu państwowego) czy [Israel Kirzner](#). W pierwszym tomie [Law, Legislation and Liberty](#) Hayek wspomina o radykalizmie „późnego Brunona Leoniego” w przydługawym przypisie:

Argument za tym, by zdać się, nawet w nowoczesnych czasach, na rozwój prawa w stopniowym procesie precedensu sądowego i naukowej interpretacji został przekonująco przedstawiony przez późnego Brunona Leoniego we „Freedom and the Law”. Choć jego wywód jest skutecznym antidotum na dominującą ortodoksję, która wierzy, że tylko legislacja może czy powinna zmieniać prawo, to nie zostałem przekonany zupełnie do tego, że możemy zrezygnować z legislacji, nawet w dziedzinie prawa prywatnego, którym Leoni jest szczególnie zainteresowany.

Warto zauważyć, że Leoni został doceniony także przez ludzi, którym obce są pozycje liberalne, za oryginalność jego myśli prawniczej. Zostało dostrzeżone, że jego filozofia prawa jest w stanie zaoferować alternatywę dla modeli kelsenowskiego normatywizmu. Filozofia Leoniego została dostrzeżona jako alternatywa dla socjaldemokratycznych inspiracji, które wciąż dominują w naukach społecznych. Dzisiaj Bruno Leoni, obok Richarda Posnera z Uniwersytetu w Chicago, jest uważany za ojca [ekonomicznej analizy prawa](#). Jest także uważany za prekursora [teorii wyboru publicznego](#). Był jednym z pierwszych uczonych zajmujących się interdyscyplinarnym badaniem instytucji społecznych — w tym prawa — które powstają nie w wyniku decyzji narzuconych z góry, lecz dzięki ich spontanicznej zdolności do samodzielnego tworzenia i rozwijania się oddolnie.

Myśl

Leoni poświęcił swoje wysiłki dla opracowania teorii będącej w stanie wyjaśnić, w jaki sposób prawo może powstać oddolnie z aspiracji jednostek. Od pierwszych publikacji zdecydowanie krytykuje pozytywizm prawniczy. Sprzeciwia się teorii prawa jako arbitralnej woli ludzi władzy i proponuje swoją alternatywę: prawo zakorzenione „w relacjach ludzi, które rozwijają się spontanicznie”. Leoni nie akceptuje jednak w pełni [prawa naturalnego](#). Dostrzega też istotny element przymusu i niemożliwą do usunięcia politykę. Prawo jest wynikiem relacji władzy, która jest w rękach jednostek:

Każdy człowiek ma pewną władzę polityczną w jego zdolności do dysponowania swoją osobą i majątkiem. Życie społeczne zdaje się opierać na wymianie władz, tak aby się uzupełniały i były w stanie zagwarantować wolność wszystkich ludzi. Jeśli osoba zobowiązuje się do wypełniania postanowień umowy, to osoba ta wymaga tego samego od innych osób, których umowa ta dotyczy.

Leoni w *Appunti* wydanej w 1966 r. kreśli paralelę między spontanicznym powstawaniem rynku a spontanicznym powstawaniem prawa: „norma prawna jest jak cena rynkowa”. Porządek prawny jest „wynikiem skutecznych zachowań i potrzeb każdego jego członka”. „Każde indywidualne zachowanie wpływa na normy prawne”. Interakcje między ludźmi powodują wymianę dóbr (ekonomia), roszczeń (prawo) i władzy (polityka). Ład prawny wyrasta z działań jednostek, których celem jest osiągnięcie porządku. Ład ten powstaje z pojedynczych interakcji, a nie z aktu organu władzy. Jednakże, tylko te roszczenia są uznawane za zasadne, które rzeczywiście są

akceptowane przez większość członków danej społeczności. Aby nadać subiektywnemu roszczeniu jednostki, obiektywność prawa należy zastosować je w celu weryfikacji *a posteriori*: prawo jest zjawiskiem historycznym, a nie nauką opartą na logice *a priori*. Prawo, będące wynikiem tradycji, nie może być zrównywane z legislacją. Tylko głęboko konserwatywna i uświęcona tradycją pewność rzymskiego *jus civile* i angielskiego *common law* dają się pogodzić z wolnością osobistą. Sędziowie są prawdziwymi przedstawicielami ludu, reprezentując poszanowanie dla wolności jednostki w legislatywie. Wśród Rzymian i Anglików prawo nie było czymś stworzonym i raz na zawsze zamkniętym przez dekret, lecz czymś, co powinno zostać odkryte pracą prawników i sędziów.

Ilekcroć zastępujemy indywidualny wybór rządami większości tam, gdzie to nie jest naprawdę konieczne, demokracja staje w konflikcie z wolnością. Zatem kształtowanie prawa musi być niezależne od polityki i logiki władzy większości. W ciągu ostatnich dwóch stuleci prawo wielokrotnie było łączone z wolą ludzi u władzy. Jednym z głównych wkładów Leoniego jest to, że zaproponował alternatywne spojrzenie na normy prawne, będące ponad legislacją. Z tego punktu widzenia jest to alternatywa radykalnie przeciwna normatywizmowi sformułowanemu przez Hansa Kelsena.

Szerszy kontekst

Myśl Leniego wpisuje się w pewien nurt filozofii prawa, który zapoczątkował [Arystoteles](#) w traktacie [Polityka](#), pisząc, że rządzić powinien „rozum” a nie „wola”, co można interpretować jako zasadę, wedle której to abstrakcyjne zasady, a nie poszczególne cele powinny kierować wszystkimi aktami przymusu. [Immanuel Kant](#) twierdził, że prawo jest tym, co umożliwi współistnienie wolności wielu ludzi. W [Metafizyce moralności](#) przekonuje:

Prawo jest zatem ogółem warunków, pod którymi wola jednego [człowieka] daje się połączyć z wolą innego zgodnie z pewną ogólną normą wolności.

Prawo więc jest „ogółem warunków”, czyli ogólnymi zasadami rządzącymi społeczeństwem, które gwarantują wolność w relacjach między ludźmi.

Doktryna ta przeżywała najbujniejszy rozkwit w czasie tzw. „[szkockiego oświecenia](#)”, którego głównymi przedstawicielami byli [Francis Hutcheson](#), [David Hume](#) i [Adam Smith](#). Do grona tego należy również zaliczyć [Adama Fergusona](#), który w 1767 r. w Londynie opublikował pracę [An Essay on the History of Civil Society](#), w której zawarł

myśl, że „narody tworzą układy, które są wynikiem ludzkiego działania, ale nie zostały zaprojektowane przez żadnego człowieka”. Zatem poza ogólnością prawa dostrzec należy też jego „spontaniczne” powstawanie. Myśl ta była inspiracją dla ewolucjonizmu społecznego i prawnego Friedricha A. von Hayeka — który, tak jak Leoni — również zawzięcie polemizował z pozytywizmem prawniczym. W tomie drugim *Law, Legislation and Liberty* tłumaczy, czym jest dominująca filozofia prawa:

„Pozytywizm prawniczy” jest koncepcją, wedle której prawo i legislacja to ta sama rzecz; legislacja jest prawem, ponieważ jest „legalnie tworzona”.

Źródła tej idei również należy szukać w starożytnej Grecji. [Platon](#) uznał w swoim dziele [Państwo](#), że władza powinna być sprawowana przez elity („miłujące mądrość”), ponieważ one narzucają ludowi swoją wolę, która będzie najracjonalniejszym porządkiem prawnym („złote ustanie”). Dlaczego muszą to zrobić? Ponieważ „nikt nie jest sprawiedliwy z dobrej woli”. Do porządku człowieka trzeba zmusić — prawo jest więc emanacją państwowej siły. [Jean Jacques Rousseau](#) powiada, że prawo „jest tym głosem, którym przywódcy polityczni powinni mówić, gdy rozkazują”. [G.F.W. Hegel](#) w [Grundlinien der Philosophie des Rechts](#), pisze, że „ceni Rousseau za to, że ustanowił wolę jako podstawę państwa”. Isaiah Berlin w eseju [Dwie koncepcje wolności](#) tak opisuje heglowskie rozumienie prawa:

Hegel uważał, że jego współcześni (oraz przodkowie) nie rozumieli natury instytucji, ponieważ nie rozumieli, czym są prawa — racjonalnie pojmowane prawa wyrastające z działania rozumu — które tworzą i zmieniają instytucję i przekształcają ludzki charakter i ludzkie działanie.

[Karol Marks](#) w [Manifeście Komunistycznym](#), zwracając się do burżuazji, oburzał się:

(...) wasze prawo jest tylko podniesioną do godności ustawy wolą waszej klasy, wolą, której treść określają materialne warunki istnienia waszej klasy.

Zgodnie z ideą Marksa zmieniając „stosunki produkcji i własności”, prawo przestanie wypełniać wolę burżuazji, a zacznie wolę proletariatu. Podstawowe założenie Marksa jest takie, że prawo jest narzędziem wypełniania woli rządzącej klasy społecznej. W wieku XX dominującą filozofią prawa był [normatywizm Hansa Kelsena](#), który *explicite* oparł swoją teorię na założeniu, że prawo jest systemem norm stworzonych przez akty

woli ustawodawcy i zabezpieczonych sankcją przymusu. Leoni poświęcił wiele uwagi krytyce tego stanowiska.

Głównym teoretykiem [prawa gospodarczego](#) jako woli władzy jest [John Maynard Keynes](#), który uważał, że „kapitalizm, mądrze zarządzany, może być prawdopodobnie bardziej skuteczny dla osiągnięcia celów ekonomicznych niż jakikolwiek alternatywny system w zasięgu wzroku”, co oznacza, że rolą oświeconej elity intelektualnej jest mądre zarządzanie kapitalizmem. Pomijając już samo absurdalne założenie, że politycy będą dążyli do ekonomicznej efektywności, a nie dbali o swój interes, zabiegając o reelekcję w nadchodzących wyborach, to przekonanie, że prawo powinno być narzucone przez oświeconą elitę, uświadamia nam platońską filozofię polityczną Keynesa.

U wszystkich tych myślicieli możemy dostrzec pewną cechę wspólną — ich etatyzm; łączy ich wiara, że prządek prawny powinien być zaprojektowany przez elity i narzucony ludowi siłą za pomocą państwowego przymusu. Najlepszy komentarz do tej idei zawarł [Emil Brunner](#), szwajcarski duchowny i teolog, w dziele [Justice and the Social Order](#) pisząc, że: „totalitarne państwo jest po prostu pozytywizmem prawniczym w praktyce”. Dzisiaj w duchu filozofii Leoniego o prawie i państwie pisze [Anthony de Jasay](#), węgierski ekonomista i filozof polityczny — w swoim najważniejszym dziele [The State](#) zawarł myśl:

Prawo [legislacja powiedziałby Leoni — przyp. autora], nawet w najlepszym wydaniu, kontroluje tylko małą część ludzkiego zachowania. W najgorszym wydaniu ma aspiracje, by kontrolować dużą część ludzkiej aktywności, choć zwykle mu się to nie udaje. Znacznie ważniejszy od systemu prawnego jest znacznie starszy i głębiej zakorzeniony zbiór niepisanych zasad (mówiąc technicznie: spontanicznych konwencji) tamujących i nakładających sankcje na czyny niedozwolone, niuansów i bodźców, które razem określają, co każdy z nas może robić, a tym samym, co każdy z nas nie ma prawa czynić innym.

Instytut Brunona Leoni

Aby zachować dziedzictwo i kontynuować myśl autora *Freedom and the Law* w 2003 r. — na wzór anglosaskich think tanków — [Carl Lottieri](#), [Albert Mingardi](#) i Carl Stagnaro założyli [Istituto Bruno Leoni](#) (IBL) z siedzibą w Turynie i Mediolanie. Instytut jest organizacją pozarządową, która skupiona jest na pracy badawczej i promowaniu idei klasycznego liberalizmu we Włoszech i w Europie. Celem instytutu jest obrona

własności prywatnej i wolnej przedsiębiorczości przed opodatkowaniem oraz obrona globalizacji przeciw tendencjom protekcyjnym. IBL bierze udział w debacie politycznej i gospodarczej, broniąc zasad liberalnych. Prowadzi także działalność wydawniczą i aktywnie promuje myśl Leoniego i innych klasyków myśli liberalnej. Instytut pragnie wywierać nacisk i stymulować klasę polityczną przez zwiększenie świadomości obywateli i przyciągnięcie ich uwagi na sprawy polityki gospodarczej i roli państwa w gospodarce. IBL bierze udział w publicznych dyskusjach na temat środowiska, konkurencji, energetyki, liberalizacji rynku, opodatkowania, prywatyzacji i reformy państwa opiekuńczego.

IBL prowadzi także działalność edukacyjną: organizuje konferencje i seminaria w wielu włoskich miastach, publikuje książki, referaty i inne prace oraz udziela pomocy studentom uczelni wyższych. Zajmuje się także promowaniem idei ekonomicznych i filozofii politycznej zainspirowanej przez ekonomistów [szkoły austriackiej](#) ([Friedrich A. von Hayek](#), [Ludwig von Mises](#), [Murray Rothbard](#)), [szkoły chicagowskiej](#) ([Milton Friedman](#)), szkoły [teorii wyboru publicznego](#) ([James M. Buchanan](#)) oraz [ordoliberalnej](#) ([Wilhelm Röpke](#)).

IBL organizuje liczne spotkania i konferencje. Najważniejsze coroczne wydarzenia to Seminarium Misesa, Czytanie [Minghetti](#) (Lectio Minghetti) oraz Wykład im. Brunona Leoni (Discorso Bruno Leoni). Na to ostatnie wydarzenie byli zaproszeni już tacy ekonomiści, jak [Vernon L. Smith](#), [John B. Taylor](#), [Nassim N. Taleb](#), [Dambisa Moyo](#) czy były premier Czech [Vaclav Klaus](#). W 2012 r. wykład wygłosił [Tyler Cowen](#) z [George Mason University](#).

W 2009 r. IBL stworzył własne wydawnictwo IBL Books, które przetłumaczyło i wydało m.in. Milтона Friedmana, Vernona L. Smitha, [Chandrana Kukathasa](#), Friedricha A. von Hayeka, [Huntera Lewisa](#) oraz autorów włoskich: Brunona Leoniego, Sergia Ricossa, [Luigiego Einaudi](#). Instytut opublikował także esej księcia Liechtensteinu [Hansa-Adama II](#). Na witrynach IBL możemy m.in. znaleźć:

- [Bloga](#) redagowanego przez dziennikarza [Oscara Giannino](#).
- Coroczny indeks wolności gospodarczej przygotowany przy współpracy z [Heritage Foundation](#) i dziennikiem [Wall Street Journal](#).
- Zegar długu publicznego Włoch, który aktualizuje się co 3 sekundy, wielkość zadłużenia opiera się na miesięcznych raportach Banku Włoch.
- Aplikację pokazującą koszt państwa (narzędzie służy uświadamianiu ludziom koszt państwa dla indywidualnego podatnika).

Instytut jest członkiem organizacji [Cooler Heads Coalition](#), która twierdzi, że „nauka o globalnym ociepleniu jest niepewna, natomiast negatywne skutki polityki

walczącej z globalnym ociepleniem na konsumentów są bardzo pewne”. Sergio Ricossa, liberalny ekonomista, który współpracował z Brunonem Leoni, jest honorowym prezydentem instytutu. Prezydentem od 2011 r. jest ekonomista i senator Nicola Rossi. Pozostali prawnicy i współpracownicy: Alberto Mingardi (dyrektor generalny), Carlo Lottieri (dyrektor działu teorii politycznej), Carlo Stagnaro (dyrektor działu badań i studiów), Oscar Giannino, [Antonio Martino](#), Enrico Musso, [June Arunga](#), [José Pinera](#).

Zasoby internetowe (w jęz. angielskim)

Książki i artykuły Brunona Leoniego są dostępne na witrynach:

- Online Library of Liberty:

http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Fperson=3924&Itemid=28

- Ludwig von Mises Institute:

<http://mises.org/Literature/Author/44/Bruno-Leoni>

Dodatkowo dostępne są następujące artykuły:

- [The scientific demonstration](#), Bruno Leoni, ze wstępem Adriano Gianturco Gulisano. *Procesos de Mercado*, Vol. 6, n° 2, 2009, Universidad Rey Juan Carlos, Madryt, str. 291-301
- [On A Recent Theory of 'Legal Obligation'](#), Bruno Leoni, *Libertarian Papers* 1, 16 (2009)

Dostępne jest również nagranie z wykładu Leoniego o komunizmie we Włoszech na konferencji Stowarzyszenia Mont Pelerin w Turynie 1961 roku:

- <http://brunoleonimedia.servingfreedom.net/conference1/leoni.mp3>

W języku angielskim ukazały się następujące teksty poświęcone myśli i osobie Brunona Leoniego:

- [Bruno Leoni, the Scholar](#), Friedrich A. von Hayek, *Il Politico*, n°1, Marzec, 1968
- The Legacy of Bruno Leoni, Arthur Kemp, Mont Pelerin Society, St. Vincent, Włochy, 1986
- [Bruno Leoni in Retrospect](#), Peter H. Aranson, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Lato 1988
- [Freedom and the Law: A Comment on Professor Aranson's Article](#), Leonard P. Liggio i Thomas G. Palmer, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Lato 1988

- [On Freedom and the Law](#), Murray N. Rothbard, The New Individualist Review, Vol 1, n°4, Zima
- "Friedrich A. von Hayek and Bruno Leoni", Raimondo Cubeddu, Journal des Économistes et des Études Humaines, vol 9, n°2/3, lipiec-wrzesień, 1999
- [Freedom through the Common Law](#), Robert M. Hurt

Bibliografia

http://www.wikiberal.org/wiki/Bruno_Leoni

http://it.wikipedia.org/wiki/Bruno_Leoni

http://it.wikipedia.org/wiki/Istituto_Bruno_Leoni

<http://www.brunoleoni.it/>

http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=920&chapter=193183&layout=html&Itemid=27